

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2021 / 1: 85-101.

1938-1945 Yılları Arasında Yayımlanmış Edebiyat Dergilerinde Edebi Tercüme Bahsi*

Melih YENER**

Öz: Bir sanat, dil ve fikir varlığı olarak edebiyat eserleri en geniş hayatiyete tercüme edilmek suretiyle erişir. Dilin imkânlarını son haddine kadar zorlamak eğiliminde olan, bu nedenle de o dili iyi bilmeyenlerce anlaşılıp hazmedilmesi imkânsız olan edebiyat eserleri, mevcudiyetlerini yaratıldıkları dilin ötesine ancak tercüme yoluyla taşıyabilir. Tercüme, edebiyatı farklı dillerde konuşup yazmaya yazgılı milletleri zihinsel sınırlarından kurtarıp evrensel ulaştırın en temel vasıttır. Bir millî edebiyatı meydana getiren eserlerin edebiyatın evrensel ölçülerine göre kıymeti veya kıymetsizliği o eserler tercüme edilmediği müddetçe başka milletlerin mâlûmu olamaz. Türkiye’de edebî tercüme faaliyeti, 1940 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunun kurulmasıyla devletin vazife edindiği bir faaliyet hâline gelmiştir. Bu vazife edinişle edebî tercüme, Türkiye’de o zamana kadar mustarip bulunduğu programsızlıktan ve disiplinsizlikten kurtulmuş ve bir şura, metoda ve devamlılığa kavuşturulmuştur. Bu büronun kuruluşundan önce ve sonra devrin edebiyat dergileri de tercüme konusuna özel bir dikkat ve ilgi göstermiştir. Edebî tercüme hakkında bu dergilerde saygın kalemlerle yazılan yazılar, devrin edebiyat ve fikir eşrafının bu konuda ortaya koyduğu teşhisler ve tespitler bakımından önemlidir. Bu yazılar devrin aydın sınıfının edebî tercüme bahsinde devletle aynı hassasiyetleri ve farkındalığı paylaştığını göstermekte hatta bu hususta devlet erkine zaman zaman yol gösterdiği izlenimini uyandırmaktadır. Bu makale devrin edebiyat dergilerinde edebî tercüme konusunda bu çerçevede yazılmış yazıları incelemekte; bu inceleyle tercümenin edebiyat için temsil ettiği değeri ve doğru tercümenin dayanacağı ölçüleri anlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Dergi, Tercüme, Eleştirisi

Literary Translation as a Topic in Literature Magazines Published between 1938-1945

Abstract: Literary works as an art, language and intellectual entity reach the widest vitality by being translated. Literary works, which tend to push the possibilities of the language to the fullest extent and are therefore impossible to be understood and digested by those who do not know that language well, can

*Bu makale yazarın “1938-1950 Yılları Arasında Yayımlanmış Edebiyat Dergilerinde Edebiyat Eleştirisi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Bursa Teknik Üniversitesi (Türkiye), e-posta: melih.yener@btu.edu.tr / ORCID ID: 0000-0003-1234-3097

only carry their existence beyond the language in which they were created through translations. Translation is the most basic tool that frees literature from the mental boundaries of nations destined to speak and write in different languages and reach them to the universal. The value or worthlessness of the works that constitute a national literature according to the universal standards of the literature cannot be known to other nations as long as those works are not translated. Literary translation activities in Turkey became a state activity with the establishment of the Ministry of Education Translation Bureau in 1940. After becoming a state duty, literary translations in Turkey got rid of the indicipline it had suffered until that time and attained an awareness, method and continuity. Before and after the establishment of this department, literary magazines of the period also paid special attention and interest in translation. Articles about literary translation in these magazines are important in terms of the diagnoses and determinations made by the literary and intellectuals of the period. These articles show that the intellectual class of the period shared the same sensitivities and awareness with the state in terms of literary translation, and even give the impression that they guided the state power from time to time in this subject. This article examines the articles on literary translation in the literary journals of the period and aims to understand the value that translation represents for literature and the criteria on which the correct translation will be based.

Key Words: *Literature, Magazine, Translation, Criticism*

Giriş

Bir milletin fikirde ve edebiyatta zenginleşip derinleşmesinde tercüme eserlerin çok hayatî bir yeri vardır. İnsan havsalasının farklı memleketlerde ve farklı dillerde meydana getirdiği fikir ve edebiyat eserleri, başka dilleri konuşan milletlerin dikkatine ve istifadesine ancak tercüme sayesinde takdim edilebilir. Tercüme faaliyetleri fikir ve edebiyat eserlerinin yazıldıkları dilde mahpus kalmasına engel olur. Düşünmek, yazmak ve okumak meşgalelerini farklılaşmış dillerin çizdiği katı sınırlardan kurtarır. Tercüme olmadan edebiyat eserleri evrenselleşemez ve başka milletlerin fikrî ve edebî mesaisinden yabancı dillere mükemmelen vakıf olan aydınlar sınıfının dışında kalan geniş kalabalıklar haberdar olamaz. Kalem ve düşünce işçileri yazılarında daha iyiye, daha doğruya ve daha güzele erişmek için yabancı kalemlerin vücuda getirdiği kıymetli ve kıymetsiz eserleri okumak ve anlamak mecburiyetindedir. Kıymetliyi ve kıymetsizi tanıyıp anlamayan bir kafanın tekâmülü ya hiç başlamaz ya da yarım kalır. Kıymetli eser, düşünce ve kalem işçisine daha iyiye erişmek yolunda kılavuzluk eder, kıymetsiz olansa sakınılması ve yapılmaması gerekenleri gösterir. Bir edibin ilk ve dâimî kılavuzu ve en keskin münekkidi başka ediplerin yazdığı eserlerdir. Edebiyatçılar yazdıkları yoluyla birbirlerine kılavuzluk ederler. Kişi okumayı mektepte öğrenir belki ama yazmayı hakikî manasıyla başka yazarlarda öğrenir. Bir okuryazar zümresi devir, ekol, ulus ve coğrafya çeşitliliği bakımından ne kadar zengin kaynaklardan beslenirse okuması ve yazması o kadar irtifa kazanır. Bilinçli ve doğru tercüme milletlerin yazınsal kaynaklarını zenginleştirecek en önemli aygıtlardır.

Bir roman, şiir veya hikâye kitabı bu türlerde yazılmış başka kitapları tasdik veya tenkit etmek gayesiyle kaleme alınmaz. Kalpte ve kafada birikmiş yazınsal malzemeyi açığa vurmaya gayesiyle kaleme alınır. Edebiyatçının yazmaktan muradı her şeyden önce kişisel yaratım açlığını doyumak ve tatmin etmektir. Sanatın her şubesi gibi edebiyat da öncelikle sanatçının kişisel macerasıdır. Ancak bu macera bir hayal, bir iddia olmaktan çıkıp somut bir eser haline geldiğinde mutlak kişiselliğini kaybeder, ilgi gördüğü ölçüde toplumsallaşır. Yayınlanmış bir eser açık da olsa örtülü de olsa bir sanat görüşü ortaya koymuştur. Başka sanat görüşleriyle hemfikir olan veya onlara muarız olan bir sanatsal tavır almıştır. Böylelikle o eser, kendisinden önce yazılmış

eserlerin dolaylı da olsa münekkidi; kendisinden sonra yazılacakların ise hem münekkidi hem de rehberi olmak vasfı kazanmıştır. Bu münekkitlerden ve rehberlerden bir dilde ne kadar çok varsa o dilde okuyan ve yazan insanların edebiyat şuuruna da o kadar kuvvetli olur. Tercüme eserlerin hayati önemi işte buradadır. Yabancı bir dilde yazılmış ancak tercüme edilmemiş bir eserin dil bilmeyen kişiler açısından yazılmış olmasıyla yazılmamış olması arasında büyük bir fark yoktur.

Türkiye’de Tanzimat senelerinde ortaya konan edebî tercüme faaliyetlerinin bir sanat şuurundan, metodolojiden ve disiplinden umumiyetle mahrum olduğu görülür. Beşir Fuat (1852-1887) ve Ahmet Vefik Paşa (1823-1891) gibi istisnai kalan isimler bir yana bırakılacak olursa Tanzimat mütercimleri yabancı dilleri mekteplerde tahsil etmemiş, bu alanda kendi kendini yetiştirmiş insanlardır. Bu insanların sınırlı sayıda ve eksik surette yaptığı tercüme dünyaya edebiyatının mazisini ve o gününü liyakatle temsil etmekten ve Türk cemiyetine tanıtmaktan uzaktır. Roman, piyes, makale, deneme, fıkra, tenkit gibi türler Türk yazı hayatına Tanzimat’la gelmiş türlerdir. Bu türlerin ithal edildiği ilk kaynak ise Fransa’dır, Fransız edebiyatıdır, Fransız matbuatıdır. Tanzimat aydınlarının kahir ekseriyeti Batı edebiyatını ve fikir hayatını dil bilgileri elverdiğince Fransızca metinlerden takip etmeye çalışır; Rusça, Almanca veya İngilizce yazılmış eserleri de yine Fransızca tercümelerinden okumaya gayret eder. Ancak Servet-i Fünun nesline kadar Osmanlı aydınlarının genelinin Fransızcadaki bilgi ve becerisi ve Fransız edebiyatına vukufiyeti bu dilde yazılmış edebiyat ve felsefe metinlerini tam bir hazmedişle okumak için yeterli değildir. Bu da Türk edebiyatının özellikle nesir sahasındaki gelişiminin yavaşlamasına neden olmuştur. Tercüme eser kıtlığı ve dil bilir insan azlığı, birtakım yazarların yabancı dillerde yazılmış muhtelif türlerdeki edebî metinleri kendi kalem mahsulüymüş gibi takdim etmesini, yani intihali de bu devirde kolaylaştırmıştır. Bu devir tercümelerinin bir özelliği de mütercimlerin bu işe edebiyatın hayrına bir iş yapmaktan çok yabancı bir dildeki bilgi ve becerilerini ispat ve tahkim etmek motivasyonu ile soyunmalarıdır. Muallim Naci’nin (1849-1893) Emile Zola’dan tercüme ettiği “Therese Raquin”e yazdığı mukaddimedeki şu sözler bunun bariz bir örneğidir:

Emile Zola’nın Terez Raken romanını azmayış-i kalem kabilinden olarak tercüme etmişim... Öyle hiçbir işe yaramayacak halde kalmaması için bu kere kitap şeklinde tabına cesaret olundu... Müellifin meslek-i marufu üzere pek açık yazmış olduğu bazı fikarını tayyettim. Bu eser başlıca cinayetin canı üzerinde icra ettiği dehşetli tesirini tasvir eder. Mütalaasından istifade edilmeyecek âsardan addolunamaz. Tarz-ı tercüme için iyi bulmayanlar noksan iktidarını derhatır etsinler. Bunu erbabına terk etmeliydi demesinler. Dört buçuk Fransızca kelime bellemişim. Ara sıra tercümeyle iştilal etmeyeyim de âni da mı unutayım (Akt. Yetkin, 1941: 8)?

Türkiye’de edebî tercüme faaliyetleri Tanzimat senelerinden Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu’nun kurulduğu 1940 yılına kadar çeşitli mütercimlerin bireysel gayretlerine ve tercihlerine bel bağlamıştır. Bu faaliyetlerin kaydedeceği başarı ve sağlayacağı fayda da tesadüfî ve çok mahdut bir görüntü arz etmiştir. Dünya edebiyatının büyük klasikler külliyatı Tercüme Bürosu kuruluncaya dek Türk okurlarının büyük ekseriyetinin bilgi ve haber sahibi olmadığı bir saha olarak kalmıştır.

1938-1946 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı makamında bulunan Hasan Ali Yücel'in (1897-1961) öncülüğünde kurulan Tercüme Bürosu¹ Türk neşriyat tarihinin o zamana kadarki en kapsamlı ve en disiplinli tercüme faaliyetini icra etmiş müessesedir. Nurullah Ataç (1898-1957), Orhan Burian (1914-1953), Sabahattin Eyüboğlu (1908-1973), Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968), Hasan Ali Ediz (1905-1972), Nihal Yalaza Taluy (1900-1968), Yunus Kâzım Köni (1903-1957) gibi birçok saygın mütercim, mütefekkir ve edebiyatçının katkı verdiği bu büro Doğu ve Batı edebiyatlarından birçok klasik eseri Türkçeye ilk kez kazandıran kurum olmuştur. O zamana kadar özel matbaaların daha çok ticari kaygılarla devam ettirdiği edebî tercüme işi bu büro marifetiyle devletin sahiplendiği ve organize ettiği bir kültür faaliyeti haline gelmiştir. Bu büronun manevî motivasyonu, zengin bir tercüme kütüphanesi meydana getirmek ve Türk milletini o zamana kadar mahrum bulunduğu büyük klasikleri okumak imkânıyla mücehhez kılmaktır. 1930'ların ve 1940'ların edebiyat dergilerinde tercüme konusunda çıkan yazılar devrin aydınlarıyla devlet erkinin bu hususta ortak bir hassasiyet taşıdığını göstermektedir.

1. Edebî Tercümenin Gayesi, Lüzumu ve Kurumsallaşması Üzerine

1938-1945 yılları arasında yayımlanmış edebiyat dergilerinde tercüme konusuna birçok meşhur ve saygın kalem temas etmiştir. Bir memleketin edebiyat ve irfan tekâmülünde tercüme eserlerin çok hayati bir yeri olduğu ve tercümenin azamî doğruluğa ve istikrara kavuşması için kurumsallaşması gerektiği konusunda bu kalemler hemfikir gözükmektedir. Doğru tercümenin yöntem ve esasları konusunda da bu kalemlerce benzer fikirler ortaya konmuştur. Ancak tercüme edilecek eserler konusunda tam bir fikir birliği olduğunu söylemek güçtür. Mesela Ahmet Haşım (1887-1933) *Oluş* dergisinin 4. sayısında iktibas edilen bir yazısında² sadece şaheser değeri kazanmış eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi gerektiğine inanmaktadır. Ona göre şaheserler dışındaki eserlerin tercüme edilmesi için harcanan zaman israf edilmiş zamandır. Bunların Türk edebiyatına bir faydası da yoktur. Abdülhak Şinasi ise şaheserlerle birlikte ikinci sınıf, üçüncü sınıf eserlerin de tercüme edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü ona göre iyi eserler bir okuyazar zümresine doğru edebiyatı en somut biçimde gösteren eserlerdir. Kötü eserlerse edebiyatta teveccüh edilmemesi, kaçınılması gereken usulleri ortaya koyan ve böylelikle doğrunun değerini pekiştiren eserlerdir. Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunun kurulmasının öncesinde bu kurumun lüzumu; sonrasındaysa icraatı konusunda devrin edebiyat dergilerinde muhtelif yazılar çıkmıştır.

Tercüme konusunda en kapsamlı yazılardan biri Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) tarafından 25 Mayıs 1939 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yazılıp *Kalem*

¹ Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunun kurulmasına, 1-5 Mayıs 1939 tarihleri arasında Ankara'da toplanan I. Türk Neşriyat Kongresinde karar verilmiştir. Bu kongrede oluşturulan yedi kuruldan biri olan Tercüme İşleri Encümenini, Fransız klasiklerinden 112; Yunan ve Latin klasiklerinden 38, Alman klasiklerinden 34, Rus klasiklerinden 29, İtalyan klasiklerinden 10, Şark klasiklerinden 7, İskandinav klasiklerinden 10, İspanyol klasiklerinden 6, İngiliz klasiklerinden 42, Amerikan klasiklerinden 5 eserin Türkçeye tercüme edilmesini tavsiye etmiştir. Bu kongrede ortaya çıkan raporlar, teklifler ve müzakere zabıtları Maarif Vekaleti tarafından aynı yıl "Birinci Türk Neşriyat Kongresi" adıyla kitaplaştırılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı 1940-1966 yılları arasında 1247 eseri Türkçeye kazandırmıştır.

² Dergi, bu yazının ilk olarak nerede neşredildiği konusunda bilgi vermemiştir.

dergisinin 13. sayısında iktibas edilen “Tercüme Meselesi” başlıklı yazıdır (Tanpınar,1939: 21-22). Bu yazısında Tanpınar, ülke olarak Tanzimat’tan beri süregelen bir Avrupalılaşıma çabası içinde olduğunu ve birçok alanda da bu gayeye ulaşıldığını yazmaktadır. Ancak memlekette hâlâ Avrupalı yazarlarca yazılmış eserlerden oluşan bir tercüme kütüphanesi kurulabilmiş değildir ve Avrupalı irfanını inşa eden eserler henüz Türkçeye nakledilmemiştir.

Tanpınar’a göre son bir asır zarfında rastgele seçilerek ve bir programa tabi olmadan ortaya konan tercüme ihtiyacı karşılayamamıştır. Türk dili ve Türk okuyucusu bütün bir edebiyat mazisinden habersizdir. Türkçeye bir asırda yabancı dillerden çevrilen eser birkaç romandan, beş on felsefe kitabından ve birkaç basit bilgi kitabından ibarettir. Aynı hata Osmanlı asırları içinde de yapılmış bir hatadır. Osmanlı edipleri ve aydınları Arap ve Acem klasiklerini topluca tercüme edip Türkçeye kazandırmak yerine fert fert bu eserlere gitmeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle Doğu klasiklerinden Türkçeye yapılmış tercüme de çok sınırlı kalmıştır. Bu durum Osmanlı aydın sınıfının Arap ve Acem kültürüyle yoğrulmaktayken halk tabakasının bu kültürlerden uzak kalmasına neden olmuş ve ortaya bir kültür ikiliği, kültür uyumsuzluğu çıkmıştır. Aydınların gözlerini Doğu’dan Batı’ya çevirdiği Tanzimat dönemi için de aynı durum söz konusudur. Bu münevverler de Batı dillerinde yazılmış eserlere fert fert gitmiş, bu eserleri teker teker okuyup öğrenmek yolunu tutmuştur. Bu nedenle Tanzimat döneminde de geniş bir kesim yine Batı edebiyatında ve fikir hayatında olup bitenlerden habersiz kalmıştır. Programlı ve geniş bir tercüme faaliyeti uygulamaya konmadıkça okuryazar sınıfı fikir meseleleriyle yeterince alakadar olamayacak, kendini yetiştiremeyecek, körelecektir. Tercüme kıtlığı yüksek tahsil gençliğini mektep kitaplarında öğretilenlerle yetinmek zorunda bırakmakta ve bu gençlik kültürel ve meslekî irfanını zenginleştirmek istemesi durumunda ileri seviyede yabancı dil öğrenmek mecburiyetine düşmektedir. Oysa Fransız veya İngiliz gençleri bir yabancı dili o dilde yazılmış kitapları okumak için değil; o dilin güzellik ve zenginliklerine varmak ve o dilde icra edilen kültürel faaliyetleri takip etmek için öğrenir. Tanpınar’a göre tercüme işlevi şudur:

Bir kültür seviyesini yapanlar, büyük sanatkarlar, âlimler ve filozoflardan ziyade onlarla asıl kütle ve hayat arasında mutavassıt rolü oynayanlardır. Çünkü nazariyeyi, bilgiyi, dehanın hamlesini hayata bunlar nakleder. Hayatı bunlar zenginleştirir. İşte bu mutavassıt sınıfı beslemek ancak geniş bir tercüme faaliyetiyle kabildir. Kayseri’deki öğretmenin, Sivas’taki adliye memurunun, Mersin’deki ziraat mütehasssınının sadece bir meslek veya talihin kendisine çizdiği rolde kalmaması, etrafından bir fikir muhiti yapabilmesi ancak onun en kolay surette ve her istediği zaman fikir dünyasıyla münasebet temin edebilmesiyle kabildir (Tanpınar, 1939: 12).

Tanpınar’a göre en verimli okuma çağı on beş-yirmi yaş arasıdır. Ömrün bu çağında okumak sadece bir ihtiyacı temin etmez aynı zamanda şahsiyetin belirlenmesinde de etkili olur. Fakat ülkedeki tercüme kıtlığı bu çağdaki gençlerin okuyacak yararlı eserlerden mahrum kalmasına neden olmaktadır. Tercümenin içinde bulunduğu kıtlıktan ve programsızlıktan kurtulması için devlet eliyle bu işin yapılması şarttır. Bu nedenle Tanpınar tercüme faaliyetleri için bir devlet teşkilatı kurulması gerektiğine inanmaktadır:

Fakat tercüme meselesi sadece iyi niyet meselesi değildir. Para ve program meselesidir, binaenaleyh memleketimiz için devlet meselesidir. Eğer bir Türk

irfanı yaratmak istiyorsak bu işe bir devlet programıyla ve bütün imkânlarını seferber ederek girmemiz lazımdır. Bu gayreti sarf etmezsek başka milletlerin adeta farkında olmadan bir nabız intizamıyla ve kendiliğinden yaptığı şeyler bizim için daima geleceği tehdit eden müşkül ve mudil meseleler halinde kalacaktır (Tanpınar, 1939: 12).

Bedrettin Tuncel'in (1910-1980) *Oluş* dergisinin 3. Sayısında çıkan "Tercüme Meselesi" adlı yazısı Milli Eğitim Bakanlığına bir tercüme bürosu kurulması çağrısı yapması bakımından dikkate değerdir (Tuncel, 1939: 42). Tuncel'e göre böyle bir büro tercüme faaliyetlerinin ihtiyaç gösterdiği kontrol ve tasfiye mekanizmalarını kurabilecek ve bünyesine katacağı uzmanlara belirli türde eserleri tercüme ettirebilecektir. Kültür ve fikir bakımından ileri milletlerin değerli eserlerini tanımak milli kültürün inkişafı için çok önemlidir. Tanzimat'tan itibaren başlayan tercümelerin sayısı son zamanlarda bir hayli artmıştır. Bu memnuniyetle karşılanacak bir şeydir ancak bu iş sistematik ve planlı bir şekilde yapılmamaktadır. Bu systemsizlik ve plansızlık tercümelerden arzu edilen olumlu sonuçların alınamamasına neden olmakta ve üstelik yabancı dil bilmeyen insanlar yanlış tercüme nedeniyle aldatılmış olmaktadır. Herkes şiir yazamayacağı ve piyano çalamayacağı gibi tercüme de yapamaz. Bu iş için yabancı lisanın inceliklerini, hususiyetlerini ve edebiyatını bilmek hem de yüksek bir kültürel donanıma sahip olmak gerekir. Büyük eserler mutlak surette edebiyat birikimi olan çevirmenlere tercüme ettirilmelidir. Bir dile mükemmelen hâkim olursa bile bu hâkimiyet edebî eserlerin layıkıyla tercüme edilmesine yetmez. İyi dil bilen bir avukatın iyi bir çevirmen olacağını zannetmek safdillik olur. Tercüme teliften daha güç ve yorucu bir iştir. Bu işe kalkışacak kişiler zamanlarından ve kendilerinden çok feragat etmeleri gerekeceğini bilmelidirler.

Tuncel yazısında başarılı edebî tercümelere örnek olarak Ahmet Vefik Paşa'nın yaptığı tercümeleri gösterir. Çünkü bu tercüme onlara göre eserin manasını ve ruhunu anlayıp yansıtabilmiş tercümelecilerdir. Kötü tercümelere örnek ise Andre Gide'in "L'Immoraliste" adlı romanıdır. Bu roman anlattığı vaka ve şahıs anlaşılmasın hatalı tercüme edilmiştir. Tercüme faaliyetlerinin sistematik bir hale gelebilmesi ve tercüme kütüphanesinin kendi türlerinde klasikleşmiş eserlerle zenginleşebilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir tercüme bürosu kurulmalıdır:

Biraz evvel de söylediğim gibi Maarif Vekilliği tarafından tertip edilecek ve memlekette tercüme işlerinden anlayan kimselerin terekkep edecek bir heyet arzu edilen kontrol ve tasfiyeyi muhakkak ki temin edebilir. Ayrıca bu heyetin her sene muayyen miktarda ve bütün kültür branşlarını ihtiva edebilecek mahiyette tercüme eserler neşretmesi şüphesiz ki faydalı olacaktır (Tuncel, 1939: 42).

Orhan Burian *Ülkü* dergisinin 75. sayısında çıkan "Tercüme ve Bizim İçin Manası Üzerine" başlıklı yazısında Avrupa'da Rönesans'ın eski Yunan ve Latin klasiklerinden yapılan tercümelemlerle başladığına ve Türkiye'de de bir Rönesans'ın başlayabilmesi için benzer bir tercüme faaliyetinin gerekli olduğuna dair görüşlerini açıklar (Burian, 1944: 17-18). Burian'a göre bu tercümelemler yapılmadan önce Avrupa edebiyatı halk masalları, halk türkülleri ve bunlar dışında sayısı çok sınırlı birkaç isimden ibaretken bu tercümelemler sayesinde büyük bir ivme kazanmıştır. Fransa'da, İngiltere'de, İtalya'da ve İspanya'da eski Yunan ve Latin dillerini iyi bilen bir çevirmenler nesli vardır ve bu neslin tercüme ettiği eserler sayesinde Avrupa sanatı, irfanı ve kültürü Rönesans hamlesini gerçekleştirmiştir.

Burian Türkiye’de de bir Rönesans hareketinin başladığını ve bunun da en çok devlet eliyle yapılan tercüme sayesinde olduğunu söyler. Ona göre devlet sayesinde tercüme faaliyetleri bir program ve hız kazanmıştır. Burian, edebiyatta Avrupa’ya yönelişin bir yüzyıllık manzarasını şöyle çizer:

Gerçi edebiyatta Avrupa’ya dönüşün şöyle böyle bir yüzyıllık geçmişi var. Ama şimdiye kadar biz –dil bilmeyen, nesillerle okuyucu kalabalığı- birkaç yazıcının tamamıyla insafına kalmış olarak yetiştik. Onlar Avrupa’dan ne beğenip aktarıyorlarsa bununla kanaat etmek zorundaydık. Onlar da tercümeye pek yanaşmadılar. Kısalttılar, bütündür dediler inandık. Naklettiler, bizindir dediler inandık. Rastgele tercüme edip bu dünyanın en büyük eseridir dediler gene inandık. Fakat bir türlü, ölmez eserlerle gerçekten tanışıp sağlam ve şaşmaz değer ölçüleri elde edemedik. Elde edemediğimiz için de hâlâ büyük denecek bir Türk edebiyatına sahip değiliz (Burian, 1944: 17).

Burian’a göre Türkiye’nin özlediği Rönesans ve hümanizm ruhu ancak tercüme yoluyla tesis edilebilir. Ve devlet Tercüme Bürosu eliyle giriştiği tercüme bakımından memleketin hümanizmacısıdır. Babil, Hint, Çin, Arap, İran, Yunan, Latin, İngiliz, Alman, Fransız, Rus, İtalyan, İspanyol, Portekiz, Macar ve İskandinav edebiyatlarının kalburüstü büyük eserlerinin tercümesi tamamlandığı gün Türkiye dünyanın en zengin klasik eserler kütüphanesine kavuşacaktır.

Burian yazısında iyi tercüme niteliğine dair kendi ölçülerini de ortaya koyar. Ona göre iyi tercüme sadece cümlelerin olduğu gibi nakledilmesi değildir. Eserlerdeki duygu ve ruh da çevirmenler tarafından nakledilmelidir. Bu ölçütü başarıyla yerine getiren tercümelere örnek olarak Nurullah Ataç’ın Laclos’dan³ yaptığı “Tehlikeli Alakalar” tercümesi verilebilir. Ataç, bu tercümesinde tercüme işini bir cümle nakli faaliyeti olmaktan çıkarmış ve yazarın duygularına ve düşüncelerine uygun bir Türkçe bularak eseri adeta baştan yazmıştır. Burian’a göre Bedrettin Tuncel ve Sabahattin Eyüboğlu’nun Fransızcadan, İrfan Şahinbaş’ın (1913-1990) İngilizceden yaptığı tercüme de çok güvenilirdir.

Yaşar Nabi Nayır *Varlık* dergisinin 296.sayısında yayımlanan “Klasiklerin Tercümesinde Yeni Bir Başarı” adlı yazısında Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunun imza attığı faaliyetlerin önemine ve bir ülkede büyük ediplerin yetişmesinde tercüme eserlerin rolüne değinmiştir (Nayır,1945:113-114). Nayır’a göre Tercüme Bürosu kurulmadan önce yabancı dil bilmeyen Türk okuyucuları büyük dünya klasiklerini bile okumak imkânından mahrumdur. Fakat bu büro beş yıldan az bir zamanda üç yüz elli eserden oluşan seçme bir tercüme kütüphanesi oluşturarak bu mahrumiyeti ortadan kaldırmıştır. Bu büronun yaptığı tercüme eserler biraz acele yapıldığına dair eleştirilerin haklılık payı vardır. Fakat memleketteki tercüme eserler ihtiyacı göz önüne alındığında bu aceleciliğin zararlı değil faydalı olduğu da görülecektir. Hem bu tercüme değiştirilemez metinler olmadığı için sonraki baskılarında daha olgun bir hale getirilebilirler. Bu tercüme sayesinde Türk okuyucuları küçük yaşlardan itibaren dünya şaheserleriyle haşır neşir olabilecek ve bu sayede şöhreti memleket sınırlarını aşan büyük edipler yetişebilecektir. Bu tercüme okuyuculara iyi eseri kötü eserden ayırt etmek kabiliyeti kazandırmaları

³ Pierre Choderlos de Laclos (1741-1803). Fransız romancı ve general. Nurullah Ataç’ın “Tehlikeli Alakalar” adıyla çevirdiği “Les Liaisons Dangereuses” adlı eseri, epistolary/mektup roman türünde bir eserdir.

bakımından çok değerlidir. Ayrıca farklı yazar ve dillerden yapılan tercümelelerde eserin aslına yakın ifadeler bulmak zarureti çevirmenlerin çoğunu yeni kalıplar ve kelimeler aramaya sevk etmekte, bu da Türkçenin zenginleşmesini sağlamaktadır. Nayır'a göre Tercüme Bürosunun tercüme faaliyeti memlekette bir Rönesans devri açmıştır:

Daima özlediğimiz dünya çapında edebî şöhretlerimizin ancak en küçük yaştan dünya şaheserleriyle temasa gelmiş ve onlarla yoğrulmuş bir nesilden çıkabileceğini düşünür ve bu imkânın bizde gerçekleşebilmesi için ne çok zamana ihtiyaç olduğunu esfle müşahede ederdik. Şimdi bu hızlı çalışmalar, kültürümüzün her sahasındaki kuvvetli gelişmelere muvazi olarak bu hayali bize çok yaklaştırmış bulunmaktadır. Şimdi nasıl bir Rönesans yoğruluşu içinde olduğumuzu, bu yılları çok geride bıraktığımız zamanlar çok daha iyi kavrayacağız (Nayır, 1945: 114).

2.Doğru Tercüme Üzerine

Edebiyatçının dille ilişkisi yüzeysel, yapay ve sahte olamaz. Konuştuğu dil değil belki ama düşündüğü ve yazdığı dil edebiyatçı için sürekli didiklenesi, eşelenesi ve yeni imkânlar üretmeye zorlanası bir nesnedir. Bir kafada edebiyatı başlatan şey saklı ve söylenmemiş kalmaya rıza göstermeyen fikirdir. Tamama erdiren şeyse edibin bu fikri dille vücutlandırma ve görünürleştirme becerisidir. Edebiyat fikirlerin bağırıldığı, davul çalınarak kulaklara fırlatıldığı bir yer değildir. Ancak fikirsiz edebiyat ya hiç var olamaz ya da var olduğunu zannettiği bir yokluk türüne gark olur. Doğru olmayan, kof bir yazı dili ve yazma metoduyla söylenmek istenen fikirse çarçur olur. Daha önce bir yerlerde söylenmemiş, bütünüyle yeni bir fikir belki yoktur. Bu nedenle de ihtiva ettiği fikirler bir edebiyat metnine özgünlük bahşetmeye yetmeyebilir. Edebiyat metnine özgünlük bahşedecek şey ihtiva ettiği fikirlere edibi tarafından seçilmiş dildir, o dilin dokuduğu üsluptur. Yazarın her günü, içinde başka hiçbir içte filizlenemeyecek özgünlükte bir kaynaktan hâsıl ettiği üslubunun kaygısıyla ve mesuliyetiyle geçer. Dil, keşif iştahı olan her yazarla başka bir kılıkta ve surette yeniden meydana çıkar. Edebiyat, dilin sonsuz sayıda üslup barındırdığı iddiasını ispat etme işidir. Manzum yahut mensur olmasına bakılmaksızın bu böyledir. Şu halde doğru tercüme bir metnin dil ve üslup özellikleri azami derecede muhafaza edilerek yapılan tercümedir. Doğru tercüme evvela kelimelerin nakli, sonra üslubun nakli, bilahare yazarın o esere sinen mizacının nakli ve nihayet o eseri doğuran kültürün naklidir. Edebiyat çevirilerini çok çileli bir meşgale yapan bu nakillerin asgari bir kayıp ve bozulmayla oldurulması mecburiyettir. Devrin edebiyat dergilerinde, doğru tercümenin esasları konusunda çok yazı neşredilmiştir. Bu yazıların ihtiva ettiği görüşler devrin saygın yazarlarının bu meseleye umumiyetle ortak bir pencereden baktıklarını ortaya koymaktadır.

Suut Kemal Yetkin (1903-1980) *Oluş* dergisinin 15. Sayısında yayımlanan "Tercüme ve Sanat" adlı yazısında tercümenin gayeleri ve doğru tercümenin prensipleri üzerinde durur (Yetkin,1939:226). Yetkin'e göre insan bedeni nasıl hayatietini sürdürmek için dışarıdan alacağı gıdalara muhtaçsa fikrî hayat da gelişmek için başka milletlerden alınacak eserlere muhtaçtır. Tercümenin bireysel ve sosyal hayat için bir zaruret olduğunun ilk defa bütün açıklığıyla anlaşıldığı devir Rönesans'tır. Rönesans'ı Rönesans yapan Eski Yunan klasiklerinin Avrupa dillerine tercüme edilmesidir. Tercüme faaliyetlerinin geniş mikyaslara ulaşması XVI. Yüzyıl; bir sanat olarak kabul edilmesi ise XVIII. Yüzyıldır. Bu yüzyılda Goethe, Voltaire ve

Diderot'dan; Schiller ise Racine'den tercüme yapmış, onları Avrupa'da büyük klasiklerden yapılan muhtelif diller arası başka tercüme takip etmiştir. XX. Yüzyıl, tercüme faaliyetlerinin önceki yüzyıllara göre daha geniş miktarlara ulaştığı bir yüzyıldır. Bu yüzyılın tercüme açısından önceki yüzyıllardan farkı ise çevirmenlerin çoğunlukla büyük sanatkarlar arasından seçilmeleridir.

Suut Kemal Yetkin tercümenin telif kadar hatta ondan daha zor bir sanat olduğuna inanınlardandır:

Ekseriya tercüme teliften daha güç ve yorucu bir iş. Muayyen bir müellif şahsiyetinin his ve düşünce âlemine girmek, ruhuna nüfuz etmek feragat-i nefis isteyen bir oyundur. Tercümenin en güç tarafı da budur. Edebiyatla uğraşmamış, edebi zevki olmayan ve lisan bilen bir avukatın bildiği lisan yazılmış bir edebiyat şaheserini tercüme kalkışması asil fakat boş bir gayrettir (Yetkin, 1939: 226).

Yetkin yazısında bu görüşünü somut olarak desteklemek için yazarla çevirmen arasında his ve düşünce kardeşliğinin bulunduğunu düşündüğü birtakım isimler sıralamıştır. Bu isimler çevirmen- yazar sıralamasına göre şunlardır:

Stefan George-Charles Baudelaire, Charles Baudelaire-Edgar Allan Poe, Rainer Maria Rilke- Paul Valéry, André Gide-William Blake, Valery Larbaud-Samuel Butler, Jean Cassou-Miguel Unamuno... Ancak Yetkin Türk çevirmenler arasından herhangi birini bu örnekler arasına katmamıştır.

Yetkin, tercüme biçim ve üslup güzelliğinin çok önemli olduğu görüşündedir. Muhteva ve gaye ne olursa olsun ona göre biçim ve üslup zafiyeti tercüme hedefine ulaşmaktan alıkoymaz:

Tercümenin muhtelif gayeleri olduğu söylenir ve bu gayeler arasında terbiyevî ahlâkî, içtimâî, edebî gayelere işaret edilir. Şu muhakkak ki hangi gaye için tercüme yapılırsa yapılsın artistik güzelliği haiz değilse yapılan tercüme hedefine varmamış demektir. Sanat eserleri ihtiva ettikleri fikirleri ve hisleri ancak şeklin güzelliği ile telkin edebilirler. Şeklin güzelliğinden mahrum olan tercüme muhteva bakımından ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, bu zenginliği hissettiremezler (Yetkin, 1939: 226).

Devrin edebiyat dergilerinde doğru tercümenin nasıl olması gerektiğiyle ilgili çeşitli yazılar bulunmakla birlikte bu konudaki en kapsamlı yazı Rus klasiklerinden yaptığı tercümelemlerle tanınan Hasan Ali Ediz tarafından *Oluş* dergisinin 18. sayısında kaleme alınmıştır. "Tercüme ve Mütercime Dair" başlıklı yazısında Ediz, inkılâp Türkiye'sinin milli kütüphanesini oluşturmasında tercüme faaliyetlerinin önemine değinmiş ve sistemli ve doğru tercümececiliğin esaslarına dair görüşlerini ortaya koymuştur (Ediz, 1939: 279-280). Ediz'e göre Türkiye, cumhuriyetin ilanı ve onu takip eden köklü inkılâplarla birlikte geçmişin normlarını ve kıymetlerini kökünden yıkarak yerlerine yenilerini koymuştur. Feodal ve geri Türkiye yerine modern ve yeni bir Türkiye kurulmuştur. Bu esaslı değişiklikler büyük bir sosyal ve insani değişim anlamına da geldiği için eskinin kalıplarıyla ve şekilleriyle Türk toplumu artık merakını anlatamaz. Bu yeni bir dile ve yeni bir edebiyata ihtiyaç duyulduğu anlamına gelir. Dilin imkânlarını genişletip zenginleştirmek ve modern bir edebiyat kurmak her şeyden önce bir tercüme işidir. Edebiyatı ileri milletlerin eserlerini okuyup içselleştirmeden yeni nesiller büyük eser nasıl yazılır, büyük edebiyat nedir ve nasıl olur bilemezler. Yeni Türkiye'nin dil ve edebiyat sahasında ilerlemesi için

tercüme eserler hayati bir öneme sahiptir. İyi bir tercümenin dayandığı esaslar Ediz'e göre şunlardır:

- 1-Her iki dili iyi bilen çevirmenleri tercih etmek.
- 2- Tercüme edeceği eserin havasına girmesini bilen kültür sahibi çevirmenleri tercih etmek.
- 3-Mümkün mertebe her eseri aslından çevirmeyi esas tutmak.
- 4- Devletin yaptırdığı tercümelemleri daha geniş bir tercüman kadrosuna yaptırmak.
- 5- Devletin tercüme ettireceği eserleri tabilerinden satın alırken vereceği paranın bir kısmının çevirmene gitmesini sağlamak.

Burada Ediz'in ortaya koyduğu esasların bu konuyla ilgili fikirlerini yazan diğer yazarların savunduğu görüşlerin de bir özeti olduğu söylenmelidir. Eserlerin özgün değerini ve iklimini mümkün mertebe korumak için ikinci hatta üçüncü bir dilden değil, eserin yazıldığı dilden tercüme yapmaya gayret edilmesi gerektiği, kuru lisan bilgisinin edebî tercüme sahasında doğru ve güzel eserler ortaya koymak için tek başına yetmeyeceği, o eserin içinde doğduğu kültürün de bilinmesi gerektiği ve meşakkatli bir iş yapan çevirmenlerin emeklerinin karşılığını maddî olarak alması gerektiği bu konuda yazılan yazılarda en sık dile getirilen görüşlerdir.

Ediz yazısında çevirmenleri amatör ve profesyonel çevirmenler olarak ikiye ayırdıktan sonra amatör çevirmenlerin bu işi heves ve merak sonucu olarak zaman buldukça yapan kişiler olduğunu söylemiş ve sayı bakımından az oldukları için tercüme edebiyatı açısından önemsiz olduklarını savunmuştur.

Ülkü dergisinin 20.sayısında yayımlanan "Tercüme Faciası" başlıklı yazısında Mustafa Nihat Özön (1896-1980) Tanzimat Fermanı'ndan sonra Türkiye'deki tercüme faaliyetinin seyri hakkında bilgi verir ve bu konudaki görüşlerini açıklar (Özön,1942: 10). Tanzimat senelerinde çoğunlukla Xavier de Montepin, Pierre Zaccane, Jules Mary gibi düşük seviye Fransız yazarlardan yapılan tercümelemlerle başlayan tercüme faaliyeti zamanla Octave Feuillet, Georges Ohnet gibi biraz daha çapraşık olanlara yönelmeye başlamıştır. Bu tercümelemler sayesinde insanlar okumaya alışmış ve yabancı yazarlardan örnek alınarak telif eserler kaleme alınmaya başlamıştır. Bu ilk devre tercüme faaliyeti hem insanları yabancı edebiyatlarla temasa geçirmesi hem de Türkçeyi bir yazı dili olarak daha işlek bir hale getirmesi bakımından önemlidir.

Özön, yazısında Türkiye'deki tercüme faaliyetini 1928 harf inkılabından önce ve sonra olmak üzere iki devreye ayırır ve bu iki devreyi birbiriyle çevrilen roman sayısı bakımından mukayese eder. Buna göre Türkiye'deki ilk roman tercümesi 1862 yılında yapılmıştır⁴. Bu yıldan harf inkılabının yapıldığı Kasım 1928'e kadar geçen altmış altı yılda tercüme edilen roman sayısıyla 1928'den 1941'e kadar geçen on üç senede tercüme edilen roman sayısı kıyaslandığında son devirdeki verimin önceki altmış altı yıla denk hatta ondan üstün olduğu görülebilir. Flaubert, Balzac, Dostoyevski, Anatole France, Gorki, Tolstoy, Turgenyev gibi büyük yazarların

⁴ Türkçede ilk çeviri roman Yusuf Kamil Paşa'nın François de la Monthe Fénelon'dan tercüme ettiği "Telemak" tır. Yusuf Kamil Paşa bu romanı Fransızca aslından değil Arapçadan tercüme etmiştir.

eserleri Tanzimat senelerinde ya hiç tercüme edilmemiştir ya da son derece sınırlı sayıda tercüme edilmiştir. Birtakım mecralarda bu yazarlar hakkında tetkikler yazılır, isimleri çeşit çeşit vesilelerle zikredilir ancak eserleri ve ne yazdıkları bilinmez. Oysa harf inkilâbından sonra bu yazarların eserleri birer ikişer Türkçeye nakledilmiş ve bu konudaki büyük bir eksiklik giderilmiştir. Bu devir tercümelerinin de birtakım aksaklıklar barındırdığı doğrudur. Fakat Osmanlı senelerindeki çorak mı çorak ve tahrifat dolu tercüme faaliyetiyle kıyaslandığında Cumhuriyet devrinde yapılmış tercümelere genel bir yaftalamayla facia demek doğru olmaz.

Yurt ve Dünya dergisinin 34.sayısında yayımlanan “Faydasız Tercümeler” başlıklı yazısında Hüsamettin Bozok (1916-2008) tercüme faaliyetleri konusunda doğru eser seçiminin önemine değinir (Bozok,1943:276-279).Bozok yazısında Batı ülkelerindeki tercüme eserler neşriyatının zenginliğinden söz eder ve Türkiye’nin bu sahada o ülkelerin çok gerisinde olduğundan yakınır. Milletler birbirlerinin kültürlerini tercüme eserler vasıtasıyla yakından tanır. Batı ülkelerinde II. Dünya Savaşı yıllarında bile her gün yüzlerce tercüme eser basılmaktadır. Paris’te neşredilen bir eserin birkaç ay sonra Hollandaca veya Dancaya tercüme edilmesi alışılmış bir hadisedir. Türkiye’nin Batı dillerinde yazılmış her eseri tercüme ettirecek ne mütercimi ne bunları basacak matbaası ne de bu kadar kitabı okuyacak okuyucusu vardır. Ancak savaş ortamına rağmen bizde de tercüme faaliyeti son senelerde büyük bir ivme kazanmış ve ticari rekabetin de etkisiyle çeşitli müesseseler tarafından birçok tercüme serisi yayımlanmıştır. Bozok ’a göre tercüme edilecek eser konusunda seçici olmak şarttır:

Aklı başında bir tercümeçi, her rastladığı, daha doğrusu kendisine sipariş edilen eseri tercümeye kalkmaz; üslup ve mizaç itibarıyla daldan dala atlamaz. Kendi mizacına uygun düşen ve üslubunu hazmedebildiği müellifi seçer. Mütercim, muvaffakiyetle tercüme edebileceğine kanaat getirdiği müellifin eserlerinden en dikkate şayan olanı ele almalıdır. Bu açık hakikate, en usta mütercimlerimizin bile yabancı olduklarını görüyor ve üzülüyoruz (Bozok, 1943: 278).

Nurullah Ataç, *Tercüme* dergisinin 26.sayısında yayımlanan ve *Ulus* gazetesinin 14 Ağustos 1944 tarihli sayısından iktibas edilen “Tercüme Üzerine” başlıklı yazısında edebî eser tercüme etmenin o eseri kelime kelime tercüme etmek anlamına gelmediğini ve bu işe eserin ruhu ve anlamı açısından yaklaşılması gerektiğini savunur (Ataç,1944: 155-157). Ataç’a göre edebî eserleri her kelimeyi bağımsız bir yapı olarak görüp metnin geneline sindirilmiş anlamından kopararak tercüme etmeye çalışmak her dilde var olması kaçınılmaz olan birtakım yetersizliklerin çevirmen açısından aşılması güç engeller haline gelmesine neden olur. Fransızcada bulunan bir kelime Türkçede, Türkçede var olan bir kelime Fransızcada bulunmayabilir. Bir milletin tek bir kelimeyle ifade ettiği bir kavram başka bir dilde bir kelime grubuyla ifade edilmiş de olabilir veya kelime vasıtasıyla hiç ifade edilmemiş de olabilir. Edebî eserlerin bir dilden başka bir dile nakledilmesi özellikle şiir dışı eserler düşünüldüğünde her şeyden önce bir anlam ve bir ruh nakli işidir. Dolayısıyla çevirmenler dillerin birbirlerine göre kelime mahrumiyeti içinde bulunduğu durumlarda kelimeleri değil metnin anlamını nakletmek yolunu tutmalıdırlar. Çevirmen çeviri yaptığı dil kadar kendi dilinin hüviyetini de asla unutmaması gereken bir yeniden yaratmacıdır:

Tercüme sadece kelimelerin karşılığını koymak değildir, dilde bir yaratma işidir. Sadece kelimelerin karşılığını bulmak olsaydı bugün diyelim ki Fransa’da her İngilizce bilen İngilizce kitapları iyi tercüme edebilmesi lazımdı. Ama öyle değil. Falan romanın İngilizcesi çok güzeldir, tatlı tatlı okunur diyorlar. Fransızcasını alıyoruz. Sıkıntılı okunmaz bir şey. Bir Gide’ in, bir Lacretelle’ in, bir Jean Aubry’ nin tercümesinde başka bir değer oluyor. Neden? Onlar tercüme ederken kendi dillerinin özelliklerini düşünüyor, ona göre yaratıyorlar da ondan. Asıl metindeki cümlelerin kuruluşundan ayrılmayan tercümecilerle Fransızlar da alay ediyor (Ataç, 1944: 156).

Nurullah Ataç bir dildeki kıfayetsizliklerin ve kelime kıtlığının tercümecilerin başına büyük dertler açabileceğini kabul etmektedir ama ona göre tercümeçi çevirdiği eserin kelimelerine değil de genel anlamına odaklanarak ve kendi dilinin imkânlarını da yapabildiği kadar geliştirmeye çalışarak bu derdin üstesinden gelebilir.

Tercüme dergisinin 26.sayısında yayımlanan ve *Vakit* gazetesinin 19 Ağustos 1944 tarihli sayısından alınan “Tercümeğe Dair Düşünceler” başlıklı yazısında Yunus Kâzım Köni, kelime kelime yapılacak tercümelelerin bir dili zenginleştirmek potansiyeli barındırdığı görüşü üzerinde durur ve bakımdan kısmen de olsa Nurullah Ataç’ dan ayrılır (Köni,1944: 155-157). Köni’ ye göre tercüme eserler diller arasındaki alışverişi artıran ve dillerin birbirlerine zenginlik katmasına vesile olan vasıtalar. Bir tercümede dillerin aşılmasız farklılıkları gereği asla mutlak sadakat söz konusu olmayabilir. Bunun en bariz örneklerinden biri Türk milletinin İslamlaşma geçtikten sonra en çok haşır neşir olduğu kitap olan Kur’an’dır. Türk milleti tarihî olarak Arapçayla yakın temas halinde olmasına rağmen ve İslamlaşma kabul edişinin üzerinden neredeyse bin yıl geçmesine rağmen Kur’an’ın Türkçeye kusursuz bir tercümesi yapılmamış, herhangi bir çevirmen bu iddiada bulunmamış ve bu kitabın Türkçeye nakledilişlerine “meal” adı verilmiştir. Edebî eserler için de benzer bir durum söz konusudur. Eğer bir çevirmen tercüme ettiği eserin aslının sıcaklığını, açıklığını ve anlam yoğunluğunu veremiyorsa bu iki dil arasındaki büyük benzemezliklerden de iki dil arasındaki tercüme alışverişinin yeterince zenginleşip derinleşmemiş olmasından da kaynaklanabilir. Türkçede Fransızcadan yapılan tercümelelerin Almancadan yapılan tercümelelere göre daha başarılı olmasının nedeni Türk yazarlarının ve çevirmenlerinin Fransızcayla temasının daha yoğun olmasıdır. Şu halde tercüme faaliyetleri çeşitlenip çoğaldıkça diller arasındaki tercüme güçlükleri de azalacaktır. Kelime kelime tercüme yapmaya çalışmak her zaman mümkün olmayabilir. Ancak tercüme işinde bu yönde gayret sarf etmek dilin imkânlarının ve kabiliyetlerinin genişlemesini sağlar ve yeni kelimelerin icat edilmesi yönünde fırsatlar sunar.

Varlık dergisinin 288.sayısında çıkan “Tercümenin Bir Cephesi” adlı yazısında Yaşar Nabi Nayır (1908-1981) da bu konuya değinmiştir (Nayır,1945: 2-3). Nayır’a göre asla sadakat meselesi tercüme konusunun en çetin meselelerinden biridir. Eseri tercüme edilen bir yazar şayet Türkçe yazsaydı nasıl yazardı sorusunu göz ardı ederek harfî harfine bir tercüme yaparak asla sadık kalınmış olunmaz. Yazarın titizliğini üslubunu yansıtmayan bir tercüme başarılı olmuş değildir:

Tercüme bahsinde ortaya çıkan meselelerin en çapraşığı, en dalı budaklısı, en çok münakaşalara meydan vereni, asla sadıklığın tarzı ve derecesi meselesidir. Şüphesiz uzaktan bakacak olursanız bu mevzuda bütün fikirlerin birleştiğini görürsünüz. Tercüme asla sadık olmalıdır. Güzel bir cümlenin harfî harfine tercümesi, çevrilen dilde çirkin ve bozuk bir cümle ise buna sadakat denemez.

Çünkü büyük bir muharririn Türkçe bilseydi o cümleyi öyle bozuk ve biçimsiz yazabileceğini tasavvur edebilir misiniz? Onun söylediklerinden bir harfini, bir kelimesini, bir cümle biçimini kaçırmayayım derken ortaya kötü, zevksiz cümleler çıkarmak ebetteki o edibe sadık kalmak sayılamaz (Nayır, 1945: 2).

Nayır'a göre tercümede tutulacak yol tercüme edilecek eserin türüne göre de değişir. Mesela piyes tercümelerinde aşırı soyut ifadeler kullanılmamalı canlı bir dil tercih edilmelidir. Yine piyeslerdeki şahıslar sosyal mevkilerine uygun bir dille konuşturulmalıdır. Yabancı bir dilde kibar zümreden insanların kullandığı bir kelime doğrudan Türkçeye çevrildiğinde ortaya avam bir mana çıkabilir. Bu durumda da kelimeye sadık kalınmış olur belki ama asla sadık kalınmış olunmaz. Tercümede eserin diline, üslubuna ve muhtevasına çevrildiği dilde bürünmesi gereken güzellik ihmal edilmeden sadık kalınmalıdır.

Şadırvan dergisinin 31.sayısında yayımlanan “Kötü Tercüme” başlıklı yazısında Muvaffak Sami Onat, *Kaynak* dergisinde yapılan şiir tercümelerini eleştirmiştir (Onat,1949: 14). Onat'a göre dergide yayımlanan toplam elli dört tercümenin ancak on kadarı okunmaya değerdir. Geri kalanlar ise şiir tercümesinin hiçbir prensibine riayet etmeyen tamamen değersiz ve laubali tercümeledir. Derginin şiir tercümesi gibi bir işe teşebbüs etmesi takdire şayandır ancak bu teşebbüsün ortaya koyduğu eserin beğenilecek bir tarafı yoktur. Tercümesi yapılan şiirlerin neye göre seçildiği meçhuldür. Doğu edebiyatlarından sadece Çin ve Hint'ten şiir tercüme edilip bunların dışında kalanların kenarda bırakılması bir hatadır. Üstelik şiir tercümesi gibi çok çetin bir işi dergi bu konuda hiçbir yetkinliği ve birikimi olmayan kişilere yaptırmış, ortaya yavan, ruhsuz, yanlış ve hiçbir şiir unsuru barındırmayan tercüme çıkmıştır. Dergi öyle şiir tercüme yayımlamıştır ki bu tercüme anlama akıldır. Birçok tercümenin İlhan Berk'in Aragon' dan tercüme ettiği şu mısralarda olduğu gibi Türkçesi çok bozuktur ve şiir olmakla ilgisi de yoktur:

Unutamayacağım zavallı küklerini

Oyalayıcı konakçıların

...

Buketlerini ilk günün

Sonra leylakları Flandre leylaklarını

...

Yanakları söndüren ölümün gölgesinin tatlılığını...

Onat'a göre *Kaynak*'taki bu kötü tercüme, şiir tercüme etmenin şiir yazmak gibi herkesin heves edebileceği bir iş olmadığını gösterir. Edebi eser tercümesine kalkışacak bir kişi en azından Türkçeyi bilmek ve okuduğunu anlamak zorundadır. Şiir tercümesi tercüme en zor olanıdır ve dil konusunda yetersiz olan ve şiir kültürü ve zevki yüksek olmayan kimselerin teşebbüs etmemesi gereken bir iştir.

Sonuç

Bilim, sanat, felsefe ve ideoloji gibi medeniyeti bir bütün halinde meydana getiren ve insanlığı kesintisiz ve sonsuz bir yol gibi ilerleyen zamanda kesintisiz ve sonsuz bir değişimin öznesi ve nesnesi yapan olgular milletlerin ortak mahsulüdür. Sınırları aşarak ülke ülke devir devir geçerler. Birinden az öbüründen çok olmakla birlikte her millettten katkılanarak serpilirler, tekâmül ederler. İnsan doğası gereği yerinde saymaya tahammül edemez. Daha iyiyi, daha güzeli, daha rafine olanı ve daha

mükemmeli arzu eder. Her şeyin en iyisinin ve en mükemmelinin bir milletten doğup onda toplanması ise mümkün değildir. Milletler daimi surette birbirlerinin hem öğretmenidirler hem de öğrencisidirler. Hem yol göstereni hem de yol gösterilenidirler. Bilgiler ve meziyetler zamanlar ve mekânlar arasında daimi bir dolaşım ve nakil hali içindedir. Bilginin ve meziyetlerin kaynağı değişebilir, güzergâhı değişebilir, yola çıktığı yer ve varacağı yer değişebilir. Fakat insanlığın daha iyiye ve daha mükemmele ulaşmak ülküsüne hizmet etmeleri durumu değişmez. Edebiyatta bir dilde üretilmiş mükemmelin o dilden olmayanların malumu olmasının tek yolu tercümedir. Tercüme eserler edebiyatların ulusala sıkışarak çoraklaşmasının ve güdükleşmesinin önüne geçer, edebiyatı zamanın yıpratıcı ve bayatlatıcı etkisinden korur.

Edebî tercüme doğru yapıldığında millî kültür için büyük kazanç ve fayda teşkil edecek eserlerin doğmasına vesile olur. Doğru seçilmiş ve doğru tercüme edilmiş eserler millî edebiyatlar için hazır irfan ve kültür kaynaklarıdır. Ancak edebiyat tercümesi yanlış, şuarsuz ve özensiz yapıldığında mütercim kendi ismini sınırlı bir çevreye duyurması dışında hiçbir şeye faydası olmaz. Yanlış tercüme okuyanlar için çöpe atılan zaman, tabiat içinse değerli kaynakların heba edilmesi demektir. Yeryüzünün en büyük çuvalı olan fuzuli işler çuvalının biraz daha semirtilmesi demektir. Yabancı dilde yazılmış eserlerin içerik ve dil bakımından asgarî kayıp ve tahrifatla tercüme edilmesi sanatsal ve düşünsel bakımdan bir vicdan ve haysiyet meselesidir. Edebî eser tercümesi yapmak alelade kâğıtları tercüme etmek gibi kuru bir dil bilgisi zanaatı değildir. Bir kafa, kalp, ruh ve kültür mesaisi ortaya konarak yoktan var edilen bir eseri sihriinden ve şanından kaybettirmeden yeni bir dile taşımak işidir. Müellifin eserini yazarken çektiği çileyi sezemeyen ve aynı çileye talip olamayan bir mütercim manevi açıdan bu işe uygun olmayan bir kişidir. Kâmil insan bir iş için uygun olmadığını görebilen insan olduğuna göre bu tür insanlara kâmil insan da denemez.

Mütercimler, müelliften farklı olarak bir eseri hiçten yaratmamakta, yaratılmış eseri başka bir dilin konuşucularına takdim etmektedirler. Onlar bir eserle, o eserin yazıldığı dili anlamayan insanlar arasındaki dil bariyerini ortadan kaldıran kişilerdir ve yaptıkları işin tüm zamanlara ve tüm dillere tatbik edilebilecek prensipleri vardır. Buna göre tercüme hem kendi dilini hem de tercüme edeceği eserin dilini çok iyi bilen, iki kültürü de çok iyi tanıyan, edebiyat kültürü zengin mütercimlerce yapılmalıdır. Tercümeden fayda temin etmek isteniyorsa değersiz zabıta ve âşıktaşlık romanları değil fikir-sanat yönü kuvvetli eserler tercüme edilmelidir. Büyük bir eser tercüme etmek en az telif eser yazmak kadar güç bir iştir. Bu nedenle mütercimlere yaptıkları bu güç işin maddi karşılığı ödenmelidir. Eserler olabildiğince aracı bir dilden tercüme edilmemeli, tercüme eserinin orijinal dilinden yapma gayretinde olunmalıdır. Edebî tercüme işi kültürel birikim ve dil bilgisi bakımından bu işin altından kalkamayacak kişilere asla verilmemelidir. Edebî tercümede eseri tercüme edilen yazarın sanat ve hayat görüşlerini bilmek ve eserin üslup ve anlam değerlerini azami ölçüde korumak gerekir. Çevirmenin metne makul haddi aşan bir sadakatsizlik göstermesi, metinde keyfi eklemeler ve çıkarmalar yapması veya eseri atmosferini tahrif edip üslup özelliklerini sakatlayarak tercüme etmesi eserin yazarına karşı işlenmiş büyük bir suçtur. Bu tür bir tercüme, tercüme edilen yazarların çok yanlış tanınmasına ve sanatsal saygınlıklarının haksız bir şekilde zedelenmesine yol açabilir.

Edebî tercüme yapmak kelimelerin ve cümlelerin bir dilden başka bir dile doğrudan nakledilmesinden ibaret değildir, olmamalıdır. Çünkü edebiyat kuru bir kelime istifi değildir. Türlü türlü inceliklerin o kelimeler içine saklanmasıdır. İlk bakışta fark edilmeyen ancak okumaya devam ettikçe tesirine düşülen ve iklimine girilen bir ruh ve duygu âleminin inşa edilmesidir. Yazarın sanat şahsiyetini ve lisan işleme mizacını bir üslup vasıtasıyla ortaya koymasındır. İyi bir tercüme hem metnin cümleler külliyyatını hem de bu duygu, ruh, üslup ve incelik âlemini nakledebilmek becerisini gösteren tercümedir. Mütercim eserin yazıldığı dille kendi dilini tüm bu hususiyetlerden birini diğerine feda etmeden uzlaştırabilmelidir. Edebî eser tercüme etmek, bir metnin başka bir dile cümleler külliyyatıyla aktarılması bakımından mekanik; ruhuyla ve üslubuyla aktarılması bakımından artistik bir faaliyettir.

Tercüme eleştirisi için roman, şiir, hikâye eleştirisi gibi edebî eleştiri türlerine mahsus objektif ölçütler olması beklenir. Bu açıdan bakıldığında tercüme metinlerin şu üç ölçüt çerçevesinde değerlendirilebileceği söylenmelidir: kelimelere sadakat, üsluba sadakat, eserin ruhuna sadakat. Başarılı bir tercüme kaynak dilin ve hedef dilin elverdiği imkânlar ölçüsünde bu üç ölçütü de azami derecede karşılayabilen tercümedir. Mütercim, çevirdiği eserin kelimelerine sadık kalırken o eserin bir edebiyat ve fikir ürünü olarak inşa edip taşıdığı üslup özelliklerini ve ruhu da asgarî kayıpla çevirisine nakledebilmelidir. Bu nakleşi her mütercim ve her tercüme eser için tatbik edilebilecek kesinlikte formülleri yoktur. Her eser kendi hüviyeti ve tercüme zorluklarıyla müterciminin karşısına çıkar ve mütercim çevirdiği eserin kelimeleri, üslubu ve ruhu arasında birini diğerine feda etmeyen bir nakleşi dengesi kurarak onu kendi dilinde adeta yeniden yazmak mesuliyeti ve mükellefiyeti taşır. Tercümede asla sadakat bahsinde genel olarak içerik-yazınsal güzellik dengesinin iyi kurulması gerektiği görüşü vardır. Asla mutlak surette sadık kalmak ortaya çirkin ve cansız bir dil çıkması pahasına olmamalı, ancak metnin çirkin olması korkusu da mütercimi eserin aslından büsbütün uzaklaştırmamalıdır.

Meşrebi ne olursa olsun ve hangi gayeyle üretilirse üretilsin edebiyatın değişmez bir hammaddesi vardır. O da dildir. Kalpte ve kafada saklı bulunan ve edebiyat marifetiyle açığa çıkma gayesi gösteren his ve fikir malzemesi ancak ve yalnız dil vasıtasıyla bu gayesine ulaşabilir ve edebiyatlaşabilir. Edebiyat bir bakıma da yazarın kişisel dil macerasının bir tezahürüdür. İyi edebiyat dilin edip tarafından yeniden inşasıyla başlar. Herkesin bildiği kurallarda ve herkesin anladığı kelimelerde yalnız kendisine ait bir dil bulamayan yazar, diğer yazarlara benzemezliğin ilk şartını ıskalamış demektir. Yeryüzünde mizacı tastamam aynı iki insan bulunamayacağı gibi yazı dili birbirinin tıpatıp aynısı olan iki yazar da bulunamaz, bulunamamalıdır. Yazar, yaratılıştaki teklifi ve mizacındaki ötekiliği en kuvvetli ve en açık şekilde eserlerindeki dil vasıtasıyla ortaya koyar. Yaratılışını kelimelere dağıtarak ve mizacını cümlelere sindirerek “adım budur” der. Edebiyatta üslup farkı elbette ve herşeyden önce mizaç farkıdır. Doğru tercüme de kuşkusuz eserleri sözcük dizilimi ve cümle teşkilatı kadar üslup özellikleriyle nakledebilen tercümedir. Üslubu fark edilmez kılmayan, yazarın mizacını eserinden tasfiye etmeyen tercümedir.

Tercümede Doğu'nun ve Batı'nın büyük klasiklerine öncelik verilmelidir. Fakat Abdülhak Şinasi Hisar'ın da dediği gibi ikinci hatta üçüncü derecedeki eserlerin tercümesi de büsbütün ihmal edilmemelidir. Çünkü bu kötü eserler iyi eserin ne

olduğunun daha açık bir şekilde görülmesini sağlayacaktır. Tercümeden beklenen başka milletlerin sanatından ve irfanından Türk toplumunun haberdar olmasını sağlamaktır. Başka milletlerin edebiyatlarını okuyup anlamak edibe daha zengin bir yaratıcılık ve düşüncü bahşeder. Okuyucuya hem daha zengin bir kütüphane hem de edebiyatta iyi eserle kötü eseri birbirinden ayırmak idraki ve yeteneği kazandırır.

Büyük edebiyatlar bir ölçüde de taklit yoluyla meydana getirilirler. Yazarların ve şairlerin şahsî çekmeceleri başka yazar ve şairleri taklit ederek yazdıkları, gururlu doğan ama sonradan utangaçlaşan sayfalarla doludur. Bir kimsede sanatı başlatan şey başka sanatçılara özenme ve onları taklit etme arzusudur. İstisnasız bütün sanat şubeleri bir çömez bir ustaya, bir yeninin bir eskiye öykünmesiyle canlılığını sürdürür ve geleceğe intikal eder. Ancak kişide bir özgünlük yaratmak arzusu uyandırmayan, yeniliğe ilham veremeyen taklit zihinsel süfliliktir, sanatsal papağanlıktır. Taklidin makul olduğu tek mevsim sanatçının acemilik mevsimidir. Terk edilemeyegiden taklit, bitmeyegiden acemilik demektir. Kimliksizlikle damgalanmayı ve ciddiye alınmamayı hak etmek demektir. (Kimliksizlik çok acı bir damgadır). Bir edebiyat heveskârı heveskârlıktan kurtulup ustalığa terfi etmek istiyorsa büyük edipleri taklit etmeyi kendi ustalığını ve büyüklüğünü inşa etmede bir aygıt, yola çıkılan bir eşik haline getirmelidir. Edebiyatın asıl okulu duvarlarla, çatılarla, sıralarla kurulanlar değildir. Büyük kalemlerin meydana getirdiği büyük eserlerdir, bu eserlerin istisnai fikir ve dil içeriğidir. Peki, bir edebiyat işçisinin taklit devrinin verimli geçmesinde tercüme eserlerin nasıl bir rolü vardır? Tercüme faaliyeti edebiyatta iyilik, doğruluk ve güzellik mertebelerine ulaşmış veya azami ölçüde yaklaşmış eserlerin dil bilmeyenlerce okunamaması haline son verir. Edebiyatın bütün bir tarih içinde katettiği mesafeyi ve geçirdiği değişimleri yabancı dillerin çektiği sınırlardan azat ederek farklı milletlerin tespitine sunar. Okuma hazzını tek bir dilin mahsulü olan eserlerin çoraklığından kurtarır ve bu hazzın bir şuur kazanmasına yardım eder. Bir dildeki eser sayısını çoğaltarak ve çeşitlendirerek yazarların acemilik devrinde değersiz olanı taklit etmesi tehlikesini azaltır. Ulusların edebiyatta daha değerli olanla haşır neşir olmasını kolaylaştırır. İyi eserlerle iyi eser arayıcıları arasındaki dil bariyerini ortadan kaldırır. Genç yazarları işin başında sıradan olanı değil sıra dışı olanı taklit etmeye çağırır. Sıra dışı olanın taklidi ise gelecekte üstün ve özgün eserler vücuda getirmenin ilk safhasıdır.

Kaynakça

- Ahmet Haşim. (1939). Tercüme. *Oluş Dergisi*, 4, 50.
- Ataç, N. (1944). Tercüme Üzerine. *Tercüme Dergisi*, 26, 155-157.
- Bozok, H. (1943). Faydasız Tercüme. *Yurt ve Dünya Dergisi*, 34, 276-279.
- Burian, O. (1944). Tercüme ve Bizim İçin Manası Üzerine. *Ülkü Dergisi*, 75, 17-18.
- Ediz, H. A. (1939). Tercüme ve Mütercime Dair. *Oluş Dergisi*, 18, 279-280.
- Kıpçak, H. ve Davulcu, F. (2016). Ulusal Yayın Kongreleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(3), 540-545.
- Köni, Y. K. (1944). Tercüme Dair Düşünceler. *Tercüme Dergisi*, 26, 155-157.
- Nayır, Y. N. (1945). Tercümenin Bir Cephesi. *Varlık Dergisi*, 288-289, 2-3.
- Nayır, Y. N. (1945). Klasiklerin Tercümesinde Yeni Bir Başarı. *Varlık Dergisi*, 296-297, 113-114.
- Onat, M. S. (1949). Kötü Tercüme. *Şadırvan Dergisi*, 31, 14.
- Özden, Ş. (1943). Edebi Anketimiz - Cevap Veren: Abdülhak Şinasi Hisar, 240, 481-486.
- Özön, M. N. (1942). Tercüme Faciası. *Ülkü Dergisi*, *Yeni Seri*-20, 10.
- Tanpınar, A. H. (1939). Tercüme Meselesi. *Kalem Dergisi*, 13, 11-12.

1938-1945 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ EDEBİYAT DERGİLERİNDE EDEBİ TERCÜME
BAHSİ

- Tuncel, B. (1939). Tercüme Meselesi. *Oluş Dergisi*, 3, 42.
Tökin, F. H. (1941). Tercüme Meselesi. *Yeni Adam Dergisi*, 328, 6.
Yetkin, S. K. (1939). Tercüme ve Sanat. *Oluş Dergisi*, 15, 226.
Yetkin, S. K. (1941). Eski Bir Tercüme Okurken. *Ülkü Dergisi*, Yeni Seri-3, 8.
Yener, M. (2020). *1938-1950 Yılları Arasında Yayımlanmış Edebiyat Dergilerinde Edebiyat Eleştirisi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.

İnternet Kaynakları

- Bozkurt, S. (?). Bir Kültür Fabrikası: Tercüme Bürosu. *ya/da: Eğitim ya da Eğitim - Milli Eğitim Bakanlığı Dergisi*, 1, 73-76. Erişim adresi <https://yadadergi.com/bir-kultur-fabrikasi-tercume-buros/> (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

